

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

بثوين يحيى محمد

Bizhwen.yaha@garmian.edu.krd

طالبة دكتوراة - قسم اللغة الكردية - كلية التربية الأساسية - جامعة كرميان

أ.د. شيلان عمر حسين

قسم اللغة الكردية - كلية اللغات - جامعة السليمانية

shilan.hussein@univsul.edu.iq

الكلمات المفتاحية: الخداع، علم الإجرام، اللسانيات النفسية، دلالات اللفظية وغير اللفظية، اللسانيات القضائية

كيفية اقتباس البحث

محمد ، بثوين يحيى ، شيلان عمر حسين ، مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية، مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، حزيران ٢٠٢٦، المجلد: ١٦، العدد: ٦ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مسجلة في
ROAD

مفهرسة في
IASJ

Conceptual and Semiotic Cues of Verbal and Non-verbal Deception in Kurdish Language

Bzhwen Yahya Mohammed

Bzhwen.yaha@garmian.edu.krd

PhD Student - Department of Kurdish Language - College of Basic Education - University of Garmian

Prof. Dr. Shelan Omar Hussein

shilan.hussein@univsul.edu.iq

Department of Kurdish Language - College of Languages - University of Sulaimani

Keywords : Deception, Criminology, Psycholinguistics, Linguistic and Non-linguistic cues, Forensic Linguistics.

How To Cite This Article

Mohammed , Bzhwen Yahya , Shelan Omar Hussein, Conceptual and Semiotic Cues of Verbal and Non-verbal Deception in Kurdish Language)) ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, june 2026, Volume:16, Issue 6.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

[This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.](#)

Abstract

This research is a part of the requirements for a doctoral dissertation titled "Conceptual and Semiotic Cues of Verbal and Non-verbal Deception in Kurdish" which employs a descriptive-psychoanalytic approach. The research aims to integrate the fields of forensic linguistics, psycholinguistics, and criminology in an attempt to analyze the verbal, psychological, and physical indicators exhibited by individuals during criminal investigations. Deception is identified as one of the primary challenges facing the judicial process and investigative procedures, as it is a goal-oriented behavior designed to distort and mislead facts to obstruct the course of justice. The study concludes that regardless of how

deceivers attempt to control their behavioral signs, "leakage of cues" inevitably occurs. Through meticulous observation, both verbal and non-verbal types of deception can be detected, serving as evidence to identify the deceiver. Furthermore, the study explores the concepts and terminology of deception and its core elements, supported by examples, leading to a detailed analysis of how deceptive indicators manifest. The process of finding truth and achieving justice is always facing a major obstacle: the phenomenon of "deception". Deception, as a complex human behavior, is not just an attempt to hide the truth, but a multidimensional mental and linguistic process in which mental states, physical gestures, and linguistic structures are combined. In criminology, this phenomenon becomes a major obstacle for investigators and judicial institutions, because the main goal of the deceiver is to distort the facts and change the course of justice.

الملخص :

تعد هذه الدراسة جزءاً من متطلبات أطروحة الدكتوراه الموسومة بـ (مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية)، والتي اعتمدت المنهج الوصفي-التحليلي النفسي، تعمل الدراسة على الربط والتكامل بين علوم اللسانيات القضائية، اللسانيات النفسية، وعلم الإجرام، في محاولة لتحليل دلالات اللفظية والنفسية والجسدية للإنسان أثناء التحقيق الجنائي. ويُعد الخداع أحد التحديات الرئيسية التي تواجه المسار القضائي وعمليات التحقيق، كونه سلوكاً هادفاً يسعى إلى تشويه الحقائق وتضليلها بغية تغيير مجرى العدالة. وتوصلت الدراسة إلى أنه مهما حاول المخادعون السيطرة على علاماتهم السلوكية، فإن "تسرب المؤشرات" يحدث دائماً، حيث يمكن من خلال المراقبة الدقيقة رصد أنواع الخداع (اللفظي وغير اللفظي) التي تصبح دلائل لتشخيص الشخص المخادع. كما تناولت الدراسة مفاهيم ومصطلحات الخداع وعناصره الأساسية معززة بالأمثلة، وصولاً إلى تحليل دقيق لكيفية ظهور مؤشرات الخداع. إنّ عملية البحث عن الحقيقة وتحقيق العدالة تواجه دائماً عقبة رئيسية: ظاهرة "الخداع". فالخداع، بوصفه سلوكاً بشرياً معقداً، ليس مجرد محاولة لإخفاء الحقيقة، بل هو عملية ذهنية ولغوية متعددة الأبعاد، تتداخل فيها الحالات الذهنية والإيماءات الجسدية والبنى اللغوية. وفي علم الجريمة، تُشكل هذه الظاهرة عائقاً كبيراً أمام المحققين والمؤسسات القضائية، لأنّ الهدف الأساسي للمخادع هو تحريف الحقائق وتغيير مسار العدالة.

چەمک و ئاماژە زمانی و نازمانییەکانی فریودان لەزمانی کوردییەدا
بژۆین یەحیا محەمەد

Bizhwen.yaha@garmian.edu.krd

خوێندکاری دکتۆرا - بەشی زمانی کوردی - کۆلیژی پەرورەدەیی بنەرت - زانکۆی گەرمیان
پ.د. شیلان عومەر حسین

بەشی زمانی کوردی - کۆلیژی زمان - زانکۆی سلێمانی

shilan.hussein@univsul.edu.iq

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية و غير اللفظية في اللغة الكردية

بوخته: ئەم توێژینهوهیه به شیکه له پێویستییه کانی تێزی دکتۆرا، به ناوێشانی (چه مک و ئاماژە زمانی و نازمانییه کانی فریودان له زمانی کوردیدا)، توێژینهوه که کار له سه ره یه کانگیربوونی زانسته کانی زمانه وانی دادوه ری و زمانه وانی دهروونی و تاواناسی ده کات، هه ولێکه بو شیکردنه وهی ئاماژه زاره کی و دهروونی و جهسته ییه کانی مروف له کاتی لێرسینه وهی تاواندا و یه کێکه له و ئاسته نگه سه ره کیانه ی، که رووبه رووی پێواژوی دادوه ری و لیکۆلینه وه ده بیته وه، وه ک ره فتاریکی ئامانجدار کار له سه ره شیواندن و چه واشه کردنی راستیه کان ده کات بو گۆرینی ره وتی دادپهروه ری، له ئه نجامدا فریوده ران هه رچه نده هه ولێ کۆنترۆلکردنی نیشانه کان بده ن، به لām هه میشه "دزه کردنی نیشانه کان" رووده دات، که ده کرێت له رێگه ی چاودێری ورده وه جوړه کانی فریودان (زاره کی و نازاره کی) ده ریکه ون، که ده بنه نیشانه بو ده ستنیشانکردنی که سی فریوده ر، له گه ل ئه وه شدا چه مک و زاراوه ی فریودان و ره گه زه سه ره کییه کانی، نمونه کانی به یی رپبازی په سنی- دهروونشیکاری رافه ی بوکراوه، دواتر به وردی کار له سه ره ده رکه وتی ئاماژه کانی فریودان کراوه.

کلێله وشه: فریودان، تاواناسی، دهروونزمانی، ئاماژه ی زمانی و نازمانی، زمانه وانی دادوه ری. پێشه کی:

ئەم توێژینهوهیه به ناوێشانی (چه مک و ئاماژه زمانی و نازمانییه کانی فریودان له زمانی کوردیدا)، هه ولێکی زانستییه بو دابینکردنی چوارچۆیه کی تیۆری و کاره کی بو تیگه یشتن له دیارده ی فریودان. گرنگی بابه ته که له وه دایه، که ته نها پشت به لایه نیکی تاکه ره هه ند نابه ستیت، به لکو له خالی به یه گه گه یشتی سی زانستی گرنگدا کارده کات ئه وانی، "زمانه وانی دادوه ری" که له پێکهاته ی گو تار په یوه ست به یاساوه ده کو لێته وه، "زمانه وانی دهروونی" که په یوه ندی نیوان کارلێکی مێشک و زمان و لیکه وته کانی شیکارده کات، "زانستی تاواناسی" ره فتاری تاوانکاری ده خو نیتته وه.

پروسه ی گه یشتن به راستی و به دیه یانی دادپهروه ری هه میشه له به رده م ئاسته نگێکی گه وره دایه، ئه ویش دیارده ی "فریودان"ه. فریودان (Deception) وه ک ره فتاریکی ئالۆزی مروی، ته نها هه ولێک نییه بو شاردنه وهی راستی، به لکو پروسه یه کی دهروونی و زمانی فره ره هه نده، که تیدا باری دهروونی، ئاماژه جهسته ییه کان و دارشته زمانیه کان تیکه لده بن. له بواری تاواناسییدا، ئەم دیارده یه ده بیته کو سپێکی سه ره کی له به رده م لیکۆلەر و دامه زراوه دادوه ریه کاند، چونکه ئامانجی سه ره کی که سی فریوده ر، شیواندن راستیه کان و گۆرینی ره وتی دادپهروه ریه.

١/ زاراوه ی فریودان و ره گه زه کانی له روانگه ی زمانه وانی دادوه ریه وه:

١/١) بانه وانی زاراوه ی فریودان (چه مک و تیروانین):

زاراوه ی "فریودان" به واتای شیواز و جوړی و چۆنی و گو فتار و ره فتار و کردانه دیت، که وا له که سیک ده کات باوه ر به شتیکبکات، که راست یان دروست نییه، ئه مه ش به مه به ستی سوودی که سی، به رژه وه ندی و مه رمی تایبه ت،... تاد و جوړه کانی وه ک: چه واشه کردن، فیلکردن، یان درۆکردن له گه ل که سانی دیکه دا.... به رجه سته یده که ن.

دیارده ی فریودان یه کێکه له و شیوازه دیارانه ی، که بو گه یشتن به ئامانجه نادروسته کان به کار دیت و له زوړیک له تاوانه کاند رۆلێکی سه ره کی ده گیریت، جا له تاوانه نه ریتییه کانی^١ وه ک (کوشتن، لێدان، رفاندن، دزیکردن، برینی دوکان و مال و شوینه کان، سوتاندنی شوینه کان

بەمەبەست و تالانکردن...تاد)، یان تاوانە نوێیەکانی وەک (ساخته کاری دارایی، سیاسی، یاسایی، تاوانی ئەلیکترۆنی...)بیت(الذنیبات، ٢٠١٧: ٤٥)، بۆ دەستنیشانکردنی شیوازه‌کانی فریودان لە روانگەی تاوانناسییەوه و شیکردنەوهی هۆکارە دەروونی و کۆمەڵایەتییه‌کان، که هانده‌ری تاکن بۆ پێوه‌کردنێان، سه‌رنجده‌خه‌ینه سه‌ر زاراوه‌و چه‌مکی فریودان، فۆرم و هۆکار و کاریگه‌رییه‌کانی له‌سه‌ر قوربانیان و کۆمه‌ڵ ده‌خه‌ینه‌روو، پشتبەست به‌ تاکتیکه‌کانی دۆزینه‌وه و ڕیگریکردن له‌ فریودا (الزغبی، ٢٠٠٩: ١١٥).

زاراوه‌ی "فریودان" له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی چوارده‌هه‌مه‌دا هاته‌ ناو زمانی ئینگلیزییه‌وه، سه‌ره‌تا هه‌ر به‌ واتای "کرده‌ی فریودان" ده‌هات، دواتر ورده‌ ورده‌ کۆمه‌ڵیک مانای فراوانتری له‌خۆگرت، له‌وانه (خه‌یالکردن و خۆفریودان)، له‌گه‌ڵ په‌ره‌سه‌ندنی زمانی ئینگلیزیدا، "فریودان" له‌ ده‌قه یاسایی و ئەده‌یی و فه‌لسه‌فیه‌کاندا ده‌رکه‌وت تا سه‌ده‌ی شازده‌هه‌م، وشه‌که‌ بۆ وه‌سفکردنی کرده‌ی ساخته‌کاری به‌ مه‌به‌ست، خه‌یال یان هه‌له‌ی گه‌وره‌ی فراوانتر له‌ تیگه‌یشتن به‌کارده‌هات(ایکمان، ٢٠٠٩: ٢٧)، به‌لام له‌ کۆتایی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌مه‌دا، له‌گه‌ڵ په‌ره‌سه‌ندنی ده‌رووناسی و فه‌لسه‌فه‌دا، چه‌مکی فریودان له‌ فیلکی ساده‌وه فراوانبوو بۆ ده‌ستکاریکردنی راستی له‌چوارچێوه‌ی کۆمه‌ڵایه‌تیدا(Klein, 2015: 92) فه‌یله‌سوفه‌کانی وەک (کانت، نیچه) ده‌ستیان به‌ توێژینه‌وه له‌سه‌ر حاله‌ته‌که‌ کرد، وەک پرسیکی ره‌وشتی و بوونگه‌رای، بۆ ئه‌وه‌ی بزائن، که‌ ئایا "فریودان" حاله‌تیکی سروشتیه‌ له‌ مروفدا؟ ئایا جه‌خت له‌سه‌ر کاریگه‌رییه‌ ره‌وشتی و چه‌واشه‌کارییه‌کانی ئه‌وانیترده‌کاته‌وه؟ (Weiner, 1989)، له‌گه‌ڵئه‌وانه‌شدا زاراوه‌ی "فریودان" له‌گه‌ڵ پێشکه‌وتنی ژیان و سه‌ره‌له‌دانی ته‌کنه‌لۆژیا، له‌ ره‌گ و ریشه‌ می‌تروویه‌که‌ی خۆی زیاتر فراوانتریوو و بۆته‌ که‌ره‌سته‌ی لێکدانه‌وه‌و لێکۆڵینه‌وه‌ی زانسته‌کانی وەک (تاوانناسی، ده‌روونناسی) و جو‌ری لێده‌ستنیشانکراوه‌، چونکه‌ توێژینه‌وه‌ ده‌روونیه‌کان له‌نیوان فریودانی به‌مه‌به‌ست و فریودانی بێمه‌به‌ستدا جیاوازیده‌که‌ن (Ekman, 2009: 35)، له‌گه‌ڵ سه‌ره‌له‌دانی ته‌کنه‌لۆژیای دیجیتالییدا، "فریودان" مانای نوێ له‌ (ئاسایشی ئەلیکترۆنی و زانیاری هه‌له‌ و زیره‌کی ده‌ستکرد)دا وه‌رگرتوه‌، هه‌ربۆیه‌ هه‌لمه‌تی ب‌لاوکردنه‌وه‌ی زانیاری ناراست له‌ ڕینگه‌ی ئۆنلاینه‌وه، پرسى ره‌وشتی و کاریگه‌ری فریودانی له‌ کۆمه‌لگای مۆدێرندا زیاتر زیندوو کردوه‌ته‌وه (Tandoc, 2018: 147).

لێره‌دا سه‌رنجخراوته‌ سه‌ر لایه‌نی ئیتیمۆلۆژی فۆرمی "فریودان"، که‌ له‌ زاراوه‌ی لاتینی "decipiō"وه سه‌رچاوه‌یگرتوه‌، که‌ پێکهاتوه‌ له‌ -/de/، (پێشگریک به‌ واتای "له‌" یان "دور") و "capiō"، (به‌ واتای "گرتن، ده‌ستبه‌سه‌رداگرتن")دیت، وه‌رگیرانی وشه‌ی "decipiō" بریتیه‌ له‌ "داوانانه‌وه" ئه‌م واتا ریشه‌یه‌، په‌نگدانه‌وه‌ی سروشتی و بنه‌رته‌ی فیله‌، که‌ چه‌واشه‌کردن یان لادانی تیروانیی که‌سێکه‌ له‌ راستی، که‌ دواتر وەک واتای "فیلکردن" گواسترایه‌وه‌ بۆ زمانی فه‌ره‌نسی کۆن و واتای "فیل"ی پاراستوه‌(Harper, 2023)، له‌ زمانی کوردیشدا به‌رانبه‌ر به‌ زاراوه‌ی "فریودان" چه‌ندین زاراوه‌ به‌ کارهاتوون، له‌به‌ر پۆشنای ئه‌رشیفی چه‌ند فه‌ره‌هه‌نگیکی زمانی کوردیدا، ئاماره‌یانپێده‌که‌ین، بۆنموونه‌ له‌ فه‌ره‌هه‌نگی خالدا زاراوه‌کانی (لاسدان، هه‌لخه‌له‌تان) به‌ کارهاتوون. "شیخ محه‌مه‌دی خال" له‌ فه‌ره‌هه‌نگه‌که‌یدا هه‌ندیک له‌و زاراوانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ "فریودان"ه‌وه‌ هه‌یه‌، بۆ نموونه (فریوخواردن، هه‌لفریوان، فریخۆر(که‌سێک زوو هه‌لبه‌هه‌تیت)، فریوباز(فیلباز)...ی له‌گه‌ڵدا ئه‌رشیفکردوون (شیخ محه‌مه‌دی خال، ٢٠٠٤: ٣١٥)، له‌ فه‌ره‌هه‌نگی کوردستاندا زاراوه‌کانی (ره‌نگکردن، فریودان،

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

تەفرەدان، هەڵخەڵەتاندن، خاپاندن، لەخشتەبردن، چاغ و بەنگکردن، قۆڵشکاندن، چاوبەستن، دەستخەرۆکردن، تاودان، لەپاندن، زەباندن،... هاتوون، پێویستە ئاماژە بەو وشانەش بدرێن، کە پەيوەستن بە زاراوەی "فریودان" هەروەك لە فەرھەنگی خاڵدا ئاماژە بەچەند وشەییەك در، بەھەمان شێوە "گیوی موکریان" ئاماژە بە وشە گەردانکراوە پەيوەستەکانی وەك (فریوخۆر، فریودەر (هەڵخەڵەتێن)، فریوباز (سەمەندەکوژ، خاپۆك)، فریویاگ (هەڵخەڵەتاو)، داوہ (گیوی موکریان، ١٩٩٩: ٦٧١). لە ئاخوتنی رۆژانەشدا زاراوەکانی (ساختەیی، ناپاکی، چەواشەکاری، سەوداگەری، دووفاقی، درۆ، نادروستی، گومرایی، بیاکاری، تەلکەبازی، گزیکاری،...) بەکاردێن، لە فەرھەنگی (ھەنابەنە بۆرینە) دا وشەکانی (خاپاندن، خافلاندن، تەفرەدان، خەڵەتاندن، کلاوسەرنا، غەراندن، پێچ لێدان، لاباندن، توومک (چەشتە، خۆراکی فریودانی نیچیر)، پەنپێدان، چلپاندن، پێکردن، ھەپەنان، تەرەدای، خران...) بەکارھاتوون، لە فەرھەنگی مەردۆخیشدا (خاوان، خافان، خەلتان) ھاتوون (ھەژار، ٢٠٠٥: ٥٦٤).

لەنێو ئاخیوەرانی زمانی کوردیدا، زۆرجار زاراوەی "فریودان" بە ھاوواتای "فیل" دادەنرێت، لەکاتێکدا جیاوازی بەرچاو لەنیوان ھەردوو زاراوەکەدا ھەیە، لەروانگەیی زمانی ھەوێت لیکدانەوێ نیشانە واتایەکانی ھەردوو زاراوەکە بۆماندەرەدەکەوێت، لە سیمانتیکی زمانی کوردیدا، ھەردوو وشەکە بەتەواوی ناتوانرێت لە شوێنی یەکتەدا دابنرێن، کە مەرجی سەرەکییە بۆ ھاوواتای لەزمانی کوردیدا، چونکە فریودان پرۆسەیەکی ئاوێزێ ئالۆزە و ئامانجەکی شارەدەوێ ناسنامەیان پاستی تاوانەکە، کە وەك "ستراتیژیەکی" تاوانبار بۆ داپۆشی تەواوی تاوانەکە پەنای بۆ دەبات، بەلام فیل زۆرجار وەك "ھۆکاری کاتی" یان رەفتاری تاکەکەسی" بۆ لادان لە یاسا بەکاردێت، کەواتە تەنھا کردەبەکی کاتی، بەلام فریودان گۆڕینی راستییەکانە بە مەبەستی گەشتن بە ئامانجێکی دیاریکراو (محەمەد، ٢٠١٨، ٩٢):

- (١) - فیل و تەلەکە
* فریو و تەلەکە
- فیل و فەرھج (گیچەل، تەشقەل) * فریو و فەرھج
- حیزەفیل
* حیزەفریو

لە نموونە (١) دا سەلمینرا، کە زاراوەکانی "فیل- فریودان"، لە ھەموو جێکەوتەبەکی مۆرفۆلۆژیدا ناتوان جێگەیی یەکتەر پێکەنەو، چونکە لە نموونەکاندا دیارە، کە وشە (فیل) ناتوانرێت لابەرێت و وشە (فریو) لە جێگەکی دابنرێت، ئەمەش پەيوەستە بە پێکھاتەیی نیشانە واتایەکانی ھەردوو وشەکەو، کە چەندین نیشانە جیاکەرەوێ واتای لەنیوانیاندا، ھەریۆی ھەرگیز بەتەواوی جێگەیی یەکتەر ناگرەو، چونکە کاریگەری لەسەر واتای وشەکە دروستدەکات و پەنگە وشەکە واتاکەیی لەدەستدات و وەکو وشەبەکی واتانادروست لێبەروانرێت، لەکاتی وەرگیراندا زاراوەی جیاواز لەبەرانبەر ھەرکەیاندا ھەیە، بۆ نموونە بۆ زاراوەی "فریودان" لەزمانی عەرەبیدا "الخداع" و لە زمانی ئینگلیزیدا "Deception" بەکارھاتوو، بەلام بەرانبەر بە زاراوەی "فیل" کە زاروبەکی یاسایی، لە زمانی عەرەبیدا "الاحتیال" و لە زمانی ئینگلیزیدا "Fraud" بەکارھاتوو، ئەگەر لە دیوہ یاساییکەو لە جیاوازی نیوان چەمکەکانی "فریودان" و "فیل" وردببنەو، بەیێ سەرچاوەکان (ھەموو فیلێک فریودان، بەلام ھەموو فریودانێک نابێت بە فیل)، چونکە فیل بەشێکە لەفریودان و بەمەبەستی ئەنجامدەدرێت بۆ دەستکەوتنی ئامانجێکی تایبەتی یان

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

زیانگه یاندن به که سێک، به لām فریودان هه ندی کجار به مه به ست و هه ندی کجار بێمه به ست
ئه نجامده دریت، رهنگه نا ئاگایانه بیت (Al-Saidi, A.F., 2020: 92)، پروانه خشته ی ژماره
(۱):

لایه ن	فریودان	فیل
مه ودا	چه واشه کاري به مه به ست / بێمه به ست	چه واشه کاري به مه به ست
یاساییوون	له وانه یه یاسای بیت	هه می شه نایاساییه
مه به ست	چه واشه کاري	زیانگه یاندن بۆ سودی ناره و
پیداویستی	درۆ + باوه رکردن	درۆ + ئازار
دهرئه نجام	کاریگه ری ره وشتی و کومه لایه تی	به رپر ساریتی یاسای (زیندانیکردن)

خشته ی (۱)

(جیاوازی نیوان فریودان و فیل)

له خشته ی ژماره (۱) دا به راورد کراوه له نیوان هه ردوو کرده ی "فیل" و "فریودان"، ئه م
به راود کردنه بۆ دۆزینه وه ی خاله جیاوازه کانی نیوانیانه، گهر پروانی نه ئه و خالانه ی له ژیر چه مکی
"فریودان" دا هاتوون، سه لمینه ری ئه وه ن، که فریودراو به بیرو باوه ری ته واره وه باوه ر به
فریودهر ده کات، هه ندی کجار له وانه یه له ریگه ی به یاسایی کردنی ناراستییه کانی شه وه به مه به ست
یان بێمه به ست، هینده یتر باوه ری فریودراو به ده ستبهنیت، که له ئه نجامدا فریودهر متمانه ی
کومه لگا له ده سته دات، به لām "فیل" کرده یه کی به مه به ست و نایاساییه و بۆ ده سته و تنی
سودیکی ناره و، که مافی ئه و ی تیدانییه، زیان به که سی به رانه ر ده گه یه نیت، که ئه مه
به رپر سارییه تی یاسای و رهنگه زیندانی شی لی بکه و یته وه (الذنیبات، محمد، ۲۰۱۷: ۴۹)، که واته
"فریودان" کرده ی شکاندنی متمانه و پشتگوێخستنی به لینه له لایه ن که سی فریودهر وه،
به مه به ستی هه لّخه له تاندن و خۆسوودگه یاندن ئه نجامده دریت، هه ربۆیه کاتیکی زمانی فریودان
به کارده هینریت، ده کریت بپیته هوی:

- هه له لیكدانه وه ی به لگه: بریتییه له هه له تیگه یشتن و هه له لیكدانه وه ی به لگه ی
زمانی، به هوی به مه به ست ئالۆزکردن و ده ستکاری کردنی ئه و زمانه ی به لگه گه کانی پ
نوسراوه ته وه و گوێینی مه به ستی زمانی.
- ماوه ی دادگاییکردن: بریتییه له درێژکردنه وه ی ماوه ی یاسای دادگاییکردن، به هوی
ناروونی به کارهینانی زمانه وه.
- دهرئه نجامی ناره و: بریتییه له ئه و ئه نجامه ی، که پشت به ست به باشتر به کارهینانی
زمانی فریودان، بردنه وه یان دۆرانی بابه ته که راده گه یه نن، نه ک دهرئه نجامی
راسته قینه ی بابه ته که.

فریودان بریتیه له چه واشه کردنی که سی به رانبه ر به پیدانی زانیاری ناراست یان شاردنه وهی راستیه کان بۆ به دهسته تینانی قازانجی که سی یان زیانگه یاندن به که سانی تر. فریودان به پرۆسه ی شاردنه وهی راستی یان دهستکاری کردنی زانیاری پیناسه ده کریت، به گوته ی "Ekman" دهرووناسه کانی تاوان پینانویه، که فیلکردن په یوهسته به درۆکردن و به مه بهست پیدانی زانیاری ناراست.

تیگه یشتن له ره گهزه سه ره کییه کانی زمانی فریودان، وه کو (شاردنه وه، شیواندنی راستی، مه بهستی فریودان، بروای ته وای فریودراو، سوود و دهسته که وتی فریوده ر،... تاد)، یارمه تیده رن بۆ ئاشکرا کردنی کاریگه ریه کان له سه ر ریوشوینه یاساییه کان و بیرکردنه وهی ره خنه گرانه و په یوه ندی کاریگه ر و هوکارین بۆ دهستنی شانکردنی په یامه چه واشه کارییه کان له چوارچیه جیاوازه کانی وه ک (ریکلام، سیاست، میدیا) دا و رۆلنکی به رچاوی له کاری یاساییدا هیه، چونکه لیکدانه وه بۆ وشه کان، چ به قسه کردن یان نووسراو، ده توانیت کاریگه ریه کی به رچاوی له سه ر ده رته نجامه یاساییه کان هه بیت (Ekman, 2009: 47)، زورجار پیشه گه ره یاساییه کان، پیوستیان به دهستنی شانکردن و په نگدانه وهی ئه مه ره گه زانه هه به، بۆ دنیابوون له په یوه ندیه کی روون و بریارینکی دادپه روه رانه. ره گهزه سه ره کییه کانی فریودانی زمانی، له چه ند تاکتیکیکی باو پیکهاتوه، وه کو (نااشکرا/ ناروونی، دووفاقی، به جیه یشتن، تیپه راندن،... تاد)، که ده توان دهستکاری زانیارییه کان بکه ن. ئه م تاکتیکانه زورجار به شیویه کی ستراتیژی له سیناریو یاساییه کاند باوکاریگه ری ده رته نجامه کان به کارده هیترن، ئه مانه هه موویان جوړیتی و چوئیتی به کاربردنی زمان، که رینگه به لیکدانه وهی جوړاو جوړی زمان دده ن، به مه بهستی فریودان و چه واشه کردنی ئه وانی تر، له سه ر بنه مای تیگه یشتنه جیاوازه کان (الزغبی، ۲۰۰۹: ۱۳۵)، له مروانگه یه وه به نمونه وه پاسادانی هه ریه کیک له و تاکتیکانه کراوه:

۱. تاکتیکی ناروونی/ نه دانه دهسته وه "Equivocation Tactic"

یه کیکه له تاکتیکه کانی فریودان، کار له سه ر که مکردنه وهی روونی په یامی ئاخیه ده کات. ئه مه ش ته نها "درۆکردن" نییه، به ئکو جوړیکه له "خودزینه وهی ستراتیژی"، که قسه که ر له رووی ریزمانیه وه رسته یه کی ته وای ده لیت، به لام له رووی واتاییه وه "بۆشایی" دروسته کات، به یی تیوری "بافیللاس" ناروونی کاتیک رووده دات، که که سه که له نیوان دوو بژارده ی خراپدا بیت: (گوته راستیه کی ئازاربه خش) یان (گوته درۆیه کی ئاشکرا)، لیره دا قسه که ر تاکتیکی "ناروونی" هه لده بژیریت بۆ پاراستنی په یوه ندیه که و شاردنه وهی راستیه که ش، پروانه نمونه ی (۲)، ئه گه ر له فه رمانبه ریک بیرسیت:

(۲) ئایا کاره که ت ته وای کردوه؟

له بری بلی "نه خیر"، ده لیت: کاره کان به یی پلانه که به ره و پیدشه چن.

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

له نموونهی (٢) دا له وهلامی ئه وپرسیارهی له فهزمانبه ره که کراوه، به پیتی لیکدانه وهی نیشانه واتاییه کان، ئه وه دهرده که ویت، که فهزمانبه ره که به به کارهینانی دهسته وازهی گشتگیر و ته مومژاوی، دوورده که ویتته وه له وشه ی "به ئی" یان "نه خیر" (Bavelas et al., 1990 : 54).

١. تاکتیکی دووفاقی/ لئیی Ambiguity/Double-bind Tactic : "یه کیکیتره له تاکتیکیه کانی فریودان، که کار له سه ر دروستکردنی 'نیواندژی واتایی' ده کات له نیوان که ناله جیاوازه کاند، ئه م جوړه فریودانه وه رگر تووشی جوړیک له "په ککه ووتنی بریاردان" ده کات، چونکه نیشانه واتاییه زاره کییه کانی راستیی که ده خه نه روو، له هه مانکاتدا نیشانه نازاره کییه کانی به ته وای پیچه وانه و رته تیده که نه وه. ئه م تاکتیکیه ته نها په یوه ندی به هه لباردنی وشه وه نییه، به لکو په یوه ندی به ناته بای په یامه وه هه یه، به هوی یه کنه که ووتنی په یوه ندی گرتی زاره کی ونازاره کی و قسه که ره یه ککاتدا دوو په یامی دژییه که ده نیریت (Buller, D.B., 1996: 215)، پروانه نموونهی (٣):

(٣) ئایا لیم توو رهیت؟ قسه که ره به ده نگیک سارد، ده موچاوکی گرژ و رووتینه کردنه وه، ده لیت: "نا، بوچی توو ره بیم؟ من زور باشم و هیچ کیشه یه کم نییه." له نموونهی (٣) دا دهرده که ویت، که دووفاقییه که له وه دایه قسه که ره "ره زامه ندی زاره کی" به کارده هینیت بو شارده وهی "نا ره زای سۆرداری"، واته بوونی نیواندژی له نیوان واتای وشه کان و "تۆن" یان "ئامازه کانی" دهرپین، وشه ی "ئارامم" له گه ل نیشانه ی "توو ره یی" جهسته دا دووفاقی واتایی دروستده کات، که مه به ست لئی فریودانی به رامبه ره له هه ستی راسته قینه، ئه مه ده بیته هوی وهی وه رگر نه توانیت ره خه بگریت (چونکه قسه که ره ده لیت توو ره نیم)، به لام له هه مانکاتدا له کاردانه وه کانی زمانی جهسته یدا، هه ست به گرژی و توو ره ییه که ده کات (Bateson et al., 1956: 253).

٢. تاکتیکی به جیه یشتن/ کرتاندن "Omission Tactic": بریتییه له کاریگه رترین تاکتیکی فریودان، که له په یوه ندی گرتندا به "دروی بیده نگ" ناسراوه، ئه م تاکتیکی له رووی ئه کادیمییه وه زور ئالۆزه، چونکه قسه که ره هیچ زانیارییه کی "هه له" نالیت، به لکو زانیارییه "پیویسته کان" ده شاریتته وه و به شی گرنگ و هه ستیاری راستیی که باسناکات، هه رچه نده ئه وهی ده لیت له رووی رسته سازیه وه ره نگه راستیت، به لام راستیی که سنووردار ده خاته روو به مه به ستی دروستکردنی ئه نجامیک

ههله لای وەرگر. ئەم تاکتیکە زۆرتەین پارێزەندی و بەرگریکاری (Defensibility) دەداتە قسەکەر، چونکە ئەگەر فیلهکە ی ئاشکرا بێت، دەتوانیت بڵیت: "من درۆم نه کردوو، تهنه ییرمچوو و هه به شه بڵیم" Levine, T.R., (2014:380).

ئەم تاکتیکە کار لەسەر بنه‌مای "نیوه راستی/ Half-truth" دەکات، له‌رووی لۆژیکیه‌وه، قسه‌کەر یاسای "چه‌ندایه‌تی" ده‌شکێنێت، که یه‌کیکه له‌ بنه‌ماکانی په‌یوه‌ندی سه‌رکه‌وتوو لای "پاۆل گرایس"، به‌پێی ئەم یاسایه‌، پێویسته قسه‌کەر به‌و ئەندازه‌یه‌ زانیاریه‌ات، که وەرگر پێویستییه‌تی، به‌لام له‌ "به‌جیه‌شتن" دا قسه‌کەر به‌ مه‌به‌ست زانیاریه‌کان که‌مه‌دکاته‌وه، بۆ ئەوه‌ی رێپه‌وی تێگه‌یه‌شتن بگۆرێت به‌ی ئەوه‌ی "درۆیه‌کی راسته‌وخۆ" بکات (McCornack, 1992: 5)، بڕوانه‌ نمونه‌ی (٤):

(٤) ئۆتۆمبیله‌ که له‌ گه‌راجه‌ که‌دا کێشای به‌ دیواره‌ که‌دا.

وه‌ک له‌ نمونه‌ی (٤) دا دیاره‌، "من" که‌ بکه‌ری سه‌ره‌کیه‌، له‌ رسته‌ که‌دا سه‌راوه‌ته‌وه و ئەو به‌شه‌ی باسی "خێرا لێخوڕین" ده‌کات، به‌ ته‌واوی په‌راویز خراوه‌، سه‌رنج له‌سه‌ر ئەنجامه‌ که‌ چرکه‌راوه‌ته‌وه نه‌ک هۆکاره‌ که‌ی، که‌مه‌کردنه‌وه‌ی زانیاریه‌کان بۆ نزمترین ئاست و سه‌ینه‌وه‌ی ئەو وشانه‌ی، له‌ رووی زمانیه‌وه‌ ئەو نیشانه‌ له‌ ده‌قی "به‌جیه‌شتن" دا ده‌بێژن، بۆ لادانی به‌رپرسیاریتی.

٣. تاکتیکێ تێپه‌راندن/بێبایه‌خکردن "Irrelevance Tactic": یه‌کیکه تره له‌ تاکتیکه‌کانی فریودان، کار له‌سه‌ر لادانی سه‌نته‌ری زانیاریه‌ات له‌ په‌یامه‌که‌دا، به‌ یه‌کیکه له‌ زیره‌کانه‌ترین تاکتیکه‌کانی فریودان داده‌نرێت، چونکە قسه‌کەر هه‌ی زانیاریه‌کی هه‌له‌ نادات، به‌لکه‌ ته‌نها ئەو زانیاریه‌انه‌ ده‌دات، که په‌یوه‌ندیان به‌ مژاره‌که‌وه نییه‌، تا راستیه‌که تێپه‌رینێت، تاکتیکێ تێپه‌راندن یان لادان له‌ زماندا به‌ "لادانی واتایی" (Semantic Evasion) ده‌ناسرێت، چونکە قسه‌کەر هه‌ولده‌دات "ژینگه‌ی گه‌توگۆکه" بگۆرێت Levine, T.R., (2014:385). ئەم تاکتیکه‌ راسته‌وخۆ کار له‌سه‌ر شکاندنی "یاسای په‌یوه‌ندی" (Maxim of Relation/Relevance) ده‌کات، که یه‌کیکه له‌ چوار بنه‌ما سه‌ره‌کیه‌ که‌ی "پاۆل گرایس" بۆ په‌یوه‌ندی لۆژیکیه‌. قسه‌کەر به‌ ئەنقه‌ست وه‌لامێکی "ناپه‌یوه‌ندی‌دار" ده‌داته‌وه بۆ ئەوه‌ی وەرگر (گوێگر) له‌ "ناوه‌ڕۆکه‌ بنه‌ره‌تییه‌که" دوور بخاته‌وه. ئەمه له‌ زانستی

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

سیاسهت و په یوهندیه گشتیه کاندایا به "پردکردن" (Bridging) ده ناسریت؛ واته دروستکردنی پردیک له پرسیاریکی ناخوشه وه بۆ وه لاميکی دلخوشکه، به لام بی ناوه رۆک، چونکه وه لامه که هیچ په یوهندیه کی لۆژیکی به پرسیاره که وه نیه، هه رچه نده له رووی ریزمانیه وه رسته یه کی ته واییت، به لام هینانه پیشه وهی بابه تیکی لاهه کی، که سه رنجی بینهر و گوینگر راده کیشیت و وایانلیده کات پرسیاره سه ره کییه که له بیر بکه ن (McCornack et al., 2014, p. 355) وهک له نمونه ی (٥) دا دیاره:

٥) پاره ی ئەم پرۆژه یه بۆ کوێ چوو؟
گرنگ ئەوه یه ئیمه ولاته که مان ناوه دانبه یه وه.
وهک له نمونه ی (٥) دا ده رکه وتوو، که وه لامه که باسی "ئیمه" ده کات له بری "پاره که"، ئەمه ش جوړیکه له گشتانن و تپه راندنی پاره ی پرۆژه و بیا یه خکردنیتی، له گه لئه وه شدا به کارهینانی وشه ی "ناوه دانکردنه وه" ده بیته هو ی دروستکردنی هه سستیکی ئەرینی لای وه رگر، که وینای خه ر جکردنیتی دلسۆزانه ده دات به به رانه ر؛ به م وه لامه، قسه که ر بازنه ی گفتوگو داده خات و ده رفه تی پرسیار ی دووه م ناهیلنیه وه.

٤. تاکتیکی شار دنه وه Concealment Tactics: به کییه که له تاکتیکه پیشکه وتوو و مه تر سیداره کانی فریودان، چونکه فریودهر هیچ زانیارییه کی هه له نالیت، به لکو به مه به ست به شیکی گرنگ و جه وه ره یی له زانیارییه کان ده شارنیه وه یان لایانده بات، به بی ئەوه ی په نا بۆ وتنی درو یه کی راسته وخو ببات (Levine, T.R., 2014:382). له م تاکتیکه دا فریودان نه ک له رینگه ی "گوته ی شتیکی نادرست"، به لکو له رینگه ی "نه گوته ی شتیکی پیویست" به دیدیت، که "راستی" به شیوه یه کی پارچه پارچه کراو ده خریته روو، به مه به ستی دروستکردنی وینایه کی چه واشه کارانه لای وه رگر و ئاراسته کردنی به ره و بریاریکی هه له، که له به رژه وه ندی فریوده ر دایه، به مه ش متمانه ی وه رگر ده قوزریته وه به بی ئەوه ی هه ست به بوونی فیل بکات (عبد الحمید، ٢٠١٠: ٥٢)، وهک له نمونه ی (٦) دا به روونی دیاره، که فروشیاریک ئۆتۆمبیلنیکت پیده فروشیت ده لیت:

٦) بزوتنه ره که ی زور به هیزه و تازه چاک کراوه ته وه.

له نموونه ی (٦)دا، فرۆشیاری ئۆتۆمبیلە که درۆی نه کردوو (بزۆینه ره که به راستی بههێزه)، بهلام به شاردنهوهی راستیهی نهوتراو و شاراو، ههولدهات متمانهی کپیاره که بهدهستهیهینیت واته (فریوی بدات)، راستیهی نهوتراوه کهش میژووی ئۆتۆمبیلە کهیه، که پیشتر سووتاوه یان ژێرئاوکهوتوو، ههچهنده فریودهر له وێژدانی خۆیدا دهلیت: "من درۆم نه کردوو"، ئەمەش وایلێدهکات به متمانه بهخۆبوونهوه قسه بکات و نیشانهکانی فشاری دهروونی (درۆکردن) ی لێدهرنه کهوێت، ئەگەر وردبینهوه له گهڵ تاکتیکی "ناروونی" دا لیکچوونیک ههیه، بهلام لهوه دا جیا دهبنهوه، که له تاکتیکی شاردنهوه دا زانیاریه که ههیه، بهلام ناگوتریت، بهلام له تاکتیکی ناروونیدا زانیاریه که دهگوتریت، بهلام به شیوازیکی تهموژاوی و واتا ناپیکیت.

٥. تاکتیکی شیواندن (Distortion Tactic): یه کیکه له رهگهزه

هه ره چالا کهکانی ناو پرۆسهی فریودان، که تیدا فریودهر ههولدهات وینهی راستی بگۆریت بهی ئهوهی به تهواوی رهتی بکاتهوه. ئەم تاکتیکه له سه ره بنه مای "دهستکاریکردنی راستیهکان" کار دهکات بۆ ئهوهی مانایه کی جیاواز لهوهی، که ههیه بههخشیت (Buller, D.B., 1996: 218). کهواته فریودهر نکوێ له رووداوهکان ناگات، بهلکو له رێگهی گۆرینی چوارچیوهی باسه که (Context)، یان بهکارهینانی "گهوره کردن" (Exaggeration) بۆ لایه نه ئهزینییهکان و "بچوو ککردهوه" (Minimization) بۆ لایه نه نهزینییهکان، وینهیه کی شیویندراو و نادروست پیشکesh بهوه رگر دهکات، ئامانجی سه ره کی ئەم تاکتیکه، چهواشه کردنی تیگه یشتی به رانبه ره، به شیوهیه ک، که راستیه که بهو جو ره ببینیت، که فریودهر که دهیه ویت، نه ک وه ک ئهوهی، که له راستیدا ههیه (Burgoon, J.K, 1996: 307). لێره دا فریودهر راستیهکان کهم و زیاد پیدهکات، بۆ ئهوهی وه رگر نه گاته ده رنجامه راسته قینه که، وه ک له نموونه ی (٧) دا دیاره، له وانهیه له کاتی لیکۆلینهوهی تاواندا، تۆمه تباریک بلیت:

(٧) - به ئی من لهوی بووم (راستیه که).

- بهلام ته نها بۆ سلاو کردن چووم (شیواندنی مه به ست).

له نموونه ی (٧) دا سه ره تا قسه که راستیه که دهلیت، بهلام رستهی دووهه م بهمه بهستی شیواندنی راستیه کهیه، چونکه تۆمه تبار که راستی ئاماده بوونی خۆی گۆریوه بۆ چالاکییه کی بیوهی، ئەمەش پیی دهوتریت شیواندنی راستی. ئەگەر وردبینهوه، له نیوان تاکتیکی "شیواندن" و "شاردنهوه" دا جیاوازیه که ههیه، ئەویش ئهوهیه، که له شاردنهوه دا زانیاریه که

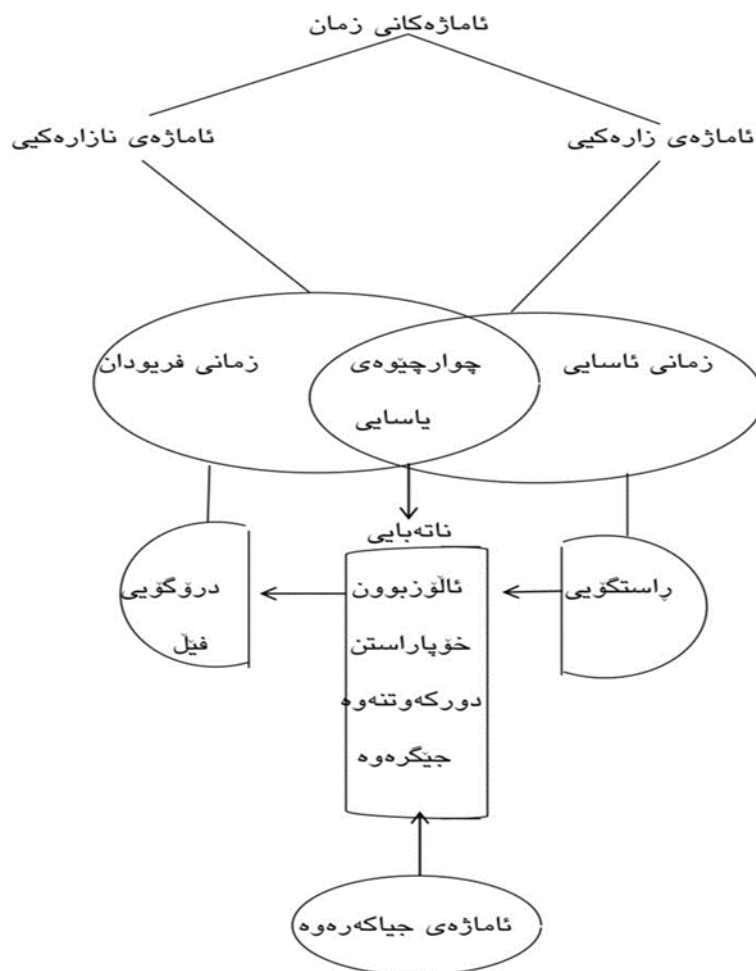
مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

به ته‌واوی لاده‌بریت (سړینه‌وه)، به‌لام له شتواندندا زانیارییه‌که بوونی هه‌یه، به‌لام شتیه و قه‌باره‌که‌ی ده‌ستکاری کراوه (گۆرین) (محهمه‌د، ٢٠١٨: ٩٤).

له‌مه‌وه بو‌مان ده‌رده‌که‌ویت، که فریودان یه‌کێکه له مه‌ترسیدارترین شیوازه‌کان له جیهانی تاواندا، به‌و پێیه‌ی پشت به قۆستنه‌وه‌ی متمانه و لی‌هاتوویی که‌سه‌کان ده‌به‌ستیت، بو‌گه‌یشتن به ئامانجه نایاساییه‌کان، بو‌یه به‌رینی زمانی فریودان، پێویستی به چاودێری و شیکارییه‌کی ورد هه‌یه و لێ‌روه‌ گرنگی و بایه‌خی زمانه‌وان له‌دادگادا ده‌رده‌که‌ویت، که تیمه یاساییه‌کان ده‌توانن پشپۆرانی زمان دابمه‌زرێنن بو‌ پارچه‌کردن/شیکردنه‌وه‌ی ئه‌و زمانه‌ی، که له هه‌موو بواره یاساییه‌کاندا به‌کارده‌هێنریت. ئه‌م پشپۆرانه ناروونی و دووفاقی و تێپه‌راندنی زمانی شیده‌که‌نه‌وه، به ئامانجی ئاشکراکردنی به‌کاربرده فریوده‌ره‌کان (عبد الحمید، محمد، ٢٠١٠: ٩٥).

جیا له‌وانه، بو‌ جیا‌کردنه‌وه‌ی زمانی فریودان له زمانی ئاسایی رۆژانه، چه‌ندین ئاماژه‌ی (زاره‌کی، نازاره‌کی) جیا‌واز هه‌ن (بروانه ٢/٢)، که یارمه‌تیده‌رن بو‌ دۆزینه‌وه‌و ده‌ستنیشانکردنی فریودان، چونکه تێروانینی‌ک ده‌ده‌ن بو‌ ده‌ستکاریکردنی ئه‌گه‌ری له قسه‌کردن یان نووسیندا (Simon, 28: 2010). ئه‌و ئاماژه زاره‌کیانه‌ی له‌خواره‌وه خروانه‌ته‌روو ئاماژه‌ی جیا‌که‌ره‌وه‌ن، یارمه‌تیده‌رن بو‌ جیا‌کردنه‌وه‌ی راستی له فریودان له چوارچێوه‌ی یاساییدا، بروانه هێلکاری ژماره (٣)، ئاماژه‌کانیش بریتیین له:

١. ناته‌بایی: بریتییه له گۆرانکاری زمانی، که به تێپه‌ربوونی کات له لێ‌دوانه‌کاندا رووده‌دات و ناته‌بایی ئاخوتن ده‌هێنیته ئاراوه، که ئاماژه‌یه بو‌ فریودانی ئه‌گه‌ری.
٢. ئالۆزیوون: بریتییه له به‌کارهێنانی زمانیکی زۆر ئالۆز، که ره‌نگه راستییه‌کان به لاری‌داببات.
٣. خۆپاراستن: بریتییه له خۆپاراستن له وتنی زانیارییه‌کان، ئاماژه‌یه‌کی روونی نه‌وتنی راستییه‌کانه.
٤. دوورکه‌وتنه‌وه: بریتییه له دوورکه‌وتنه‌وه له وه‌لامی راسته‌وخۆ، زۆرجار ده‌بیته هۆی ناروونی.
٥. به‌کارهێنانی جیگره‌وه: بریتییه له گۆرانکاری له به‌کارهێنانی جیگره‌وه‌دا، ده‌کریت ئاماژه‌بیته بو‌ هه‌ول‌دان بو‌ دوورکه‌وتنه‌وه له فێله‌که (Sparkman, 1979: 73).

هێلکاری (١)

(به کاربردنی ئاماژه کانی زمان)

له هێلکاری ژماره (١) دا به مه به سستی جیاکردنه وهی به کاربردنی زمان، له نێوان په یوه ندیگرتنی ئاسایی و فریوده رانه دا هێلکارییه که به ره مه هاتوو، وهك ده رکه وتوووه چه ندين ئاماژهی جیاکه ره وه له چوارچێوهی یاساییدا له نێوانیاندا ههیه، ئه مه ش به ئاماژه زاره کی و نازاره کییه کانی زمانه وه په یوه سته، که له پاره کانی داهاتوودا به وردی باسکراون.

٢/ ئاماژه کانی فریودان/ Cues of Deception:

ئاماژه کانی فریودان، بریتین له و نیشانه زمانی و نازمانیانهی له لایه ن که سێکه وه به مه به سستی فریودانی که سێکی تر به کارده هێنرین، به گشتی وه کو ره فتار و هه لسوکه وتی زمانی، نیشانه کان، یان تابه ته ندییه گوتارییه کان پێناسه ده کریت، له چوارچێوهی ده رووناسیی و زمانه وانی دادوه رییدا، ئه م ئاماژانه دوو کێشه ی سه ره کی ده رده خه ن، ئه وانی ش:

١- بارگرانی درکپێکردنی (Cognitive Load).

٢- هه ولی پێژیکردنی ره فتار (Behavioral Control).

زمانی مرۆف پێره وێکی ئاماژه ییه، بایه خ به بونیاده پێکه یته ره کانی ته وای ئه و نیشانه ده دات، که بناغه ی په یوه ندیگرتنی مرۆفه کانن، ئه وانی ش ئاماژه ی (زمانی، نازمانی) ی (McCornack, S., 1992: 11). ئاماژه زمانییه کان کاریگه ری گه وریان له

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية

په یوه نډې نښان مړوفه کاندای دروستکردووه، چونکه له پښه یې ئاماژه زمانیه کانه وه تاك توانای په یوه نډیگرته له گه ل ده وروبه دا کاراده بیته، ئاماژه نازمانیه کانیش به ته واکه ری ئه م په یوه نډیه داده نښ، چونکه هیما زمانیه له پښه یې (گوتن، بیستی دهنگه ده برپاوه کان) و هیما زمانیه له پښه یې (هیما، وینه، ئاماژه ی جهسته... تاد) هوه، هه لگری مه به ست و واتای دیاریکراو و ته واکه ری په کترن (Simon, 2010: 40).

کرده ی فریودان به شیوه یه کی گشتی په یوه نډی به کومه لیک هه ستی نه رښیه وه هه یه، وهک (دله راوکی، شهرم، تاوانباری، ناآرامی، ترس،...)، چونکه هه موو مړوفیک له ناخیدا کومه لیک "په وری ره وشتی" هه یه، بو نمونه (دلسوزی، راستگوئی،...)، کاتیک که سه که کرده ی فریودان نه نجامده دات، هه سته دات پیچه وانه ی به ها کومه لایه تییه کان کاریکردووه، ئه و نیواندږیه ی له ناخی که سه که دا دروسته بیته، ده بیته هو ی ده رکه وتی ئه و ئاماژانه ی له سه ره وه خرانه پروو، پروانه نمونه ی (۸)، یان له پښه یې هه ولی ناآگای دروژنه کانه وه بو دوورکه وتنه و یان له وه ستانه ئاشراده بن، که له پروو زمانیه وه به که مېوونه وه ی خو ئاماژه کردن نه نجامده دږیت، وهک له نمونه ی (۹) دا هاتووه:

(۸) "نا"، "نا"، "هه رگیز"

(۹) "رق"، "بوره"، "بی به ها".

له نمونه کانی (۸، ۹) دا مه به ست له هه ولدانه بو که مکړدنه وه ی ناآرامی، که به هو ی فریودانه وه دروسته بیته.

ئاماژه کان به گشتی بو دوو پو لی سه ره کی دابه شده کږن، که نوو سه رانی وهک (Vrij) زور له سه ر ئه م بابه ته دواو، ئه وانیش:

۱. ئاماژه ی زاره کی (Verbal Cues): بریتیه له و ئاماژانه ی ئاخیوه له کاتی ئاوتندا ده ریانده بریت، که په یوه نډیه یان به ناوهروک و شیوازی قسه کردنه وه هه یه، وهک (که می ورده کاری، پښه که وتی لوژیکی، یان شیوازی تایبه تی به کاره یتانی زمان).

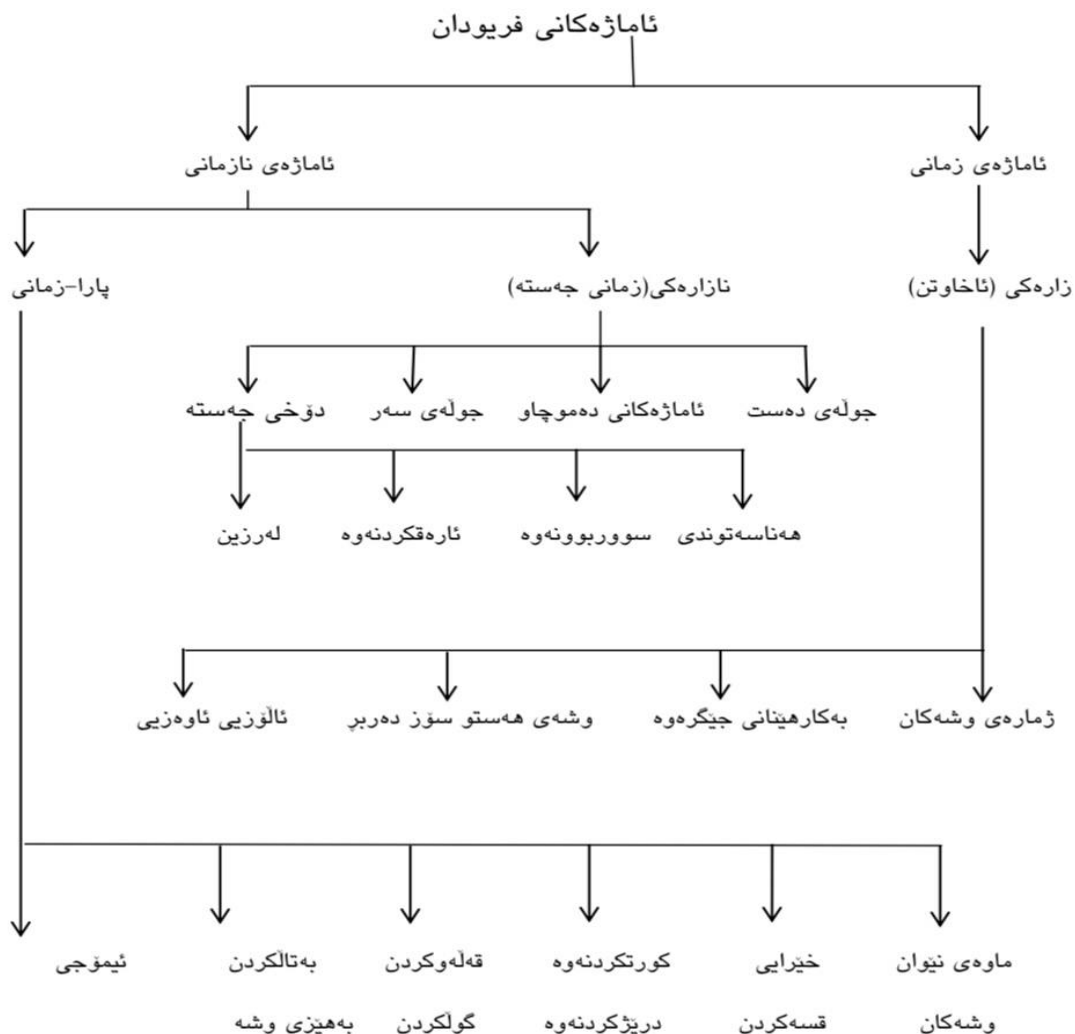
۲. ئاماژه ی نازاره کی (Non-Verbal Cues): بریتیه له و ئاماژانه ی، که په یوه نډیه یان به جووله ی جهسته، چاوه کان، و ده ربړنی پروو خساره وه هه یه و له گه ل په یوه نډیگرته ی زاره کییدا هه نډیکجار ناآگایانه به کارده هیږن، وهک (جووله ی چاو، جووله ی ده ست، هه ناسه توندی...) (Vrij, 2015: 16).

به یی ئاماژه جوړبه جوړه کانی فریودان، له پروو زمانه وانیه وه تیشک خراو ته سه ر چه ند ئاماژه بهک، وه کو ئاماژه ی (فونولوژی، مرفوسینتاکتیک، مرفوسیماننیک، پراگماتیک) یه کان، بو دوزینه وه ی فریودان، "فریودان" ئه و ره فتاریه، که چه ندین سه ده له بابه ته زانستی و فه لسه فی و یاسایه کاندای، به شیوه یه کی به رفراوان لیکولینه وه ی له سه رکراوه، لیږده تیروانینیکی گشتی سه بارت به شیکردنه وه و کاریگه ری و په ره سه ندن و ئاماژه کانی دوزینه وه ی فریودان ده خرته پروو، چونکه فریودان دیارده یه کی گشتگیره و هه نډیکیش ده لښ: (دیارده یه کی پښسته له په یوه نډیه کانی مړوفدا)، به لام له گه ل ئه وه شدا هه ر کرداری توورپی و ره وشتی ده وروژنیت (Elizabeth, 2005: 160)، له نیو ئه و که سانه دا ئاماژه کان بو فریودان به هیژتر و زورتره، که پالنه ریکیان هه یه یان هوکاریکیان هه یه واته (فریودانی به مه به ست) نه نجامده دن، به پیچه وانه وه ئه وانه ی هیچ هانده ریکی تایبه تیان نیه، واته (فریودانی بڼه به ست) نه نجامده دن، ئاماژه کان که مترن و دره نگر هه ستیانپښه کږت (DePaulo, 2003: 79)، واته

فریودانی به مه به ست، به مه به ستی زیانگه یاندن نه نجامده دریت، به لام فریودانی بیه به ست به نا ناگایانه رووده دات، زورجار به هو ی زانیاری هه له یان تینه گه یشتنه وه ده بیت (Papantonio, 2021: 547).

ئاماره کانی فریودان له زمانه وانیدا، بریتین له و نیشاندهره زاره کی و نازاره کیانه ی، که رهنگه مه به ستی فریوده رانه له په یوه ندیگرتندا ئاشکرا بکه ن، ئهم بواره ی لیکو لینه وه چه ندین تایبه تمه ندی زمانی له خو ده گریت، وه ک (هه لباردی وشه، به کاره یانی جیگره وه، تو نی سۆزدار ی، رهفتاری پارا زمانی و جهسته ی) به کان، که ده توانن پێشنیازی ناپاکی بکه ن و یارمه تیده ریکی باشن بو ره وینه وه ی ناروونی. جیگی ئاماره یه، که وردینی مرو ف له دیاریکردنی فریوداندا، ته نها که میک له سه رووی ریکه وته وه یه، ئهمه ش تیشکده خاته سه ر ئه و ئاله نگاریانه ی، که هه ردوو که سی ئاسایی و پیشه یی له ناسینه وه ی فریودا به شیوه یه کی کاریگره رووبه روویان ده بیته وه (Lina Zhou, 2008: 1164)، ریکه ستنی ئاماره کانی فریودان به شیوه ی هیلکاری پۆلینکراوه، بروانه هیلکاری (۲):

هیلکاری (۲)

(ئاماره زمانی و نازمانیه کانی فریودان)

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية و غير اللفظية في اللغة الكردية

وهك له هیلکاری (٢) دا خراوه ته پروو، ئاماژه کان له که سایه تی فریوده ردا به سهر دوو په لکی سهره کییدا پۆلینکراون، ئەوانیش ئاماژه ی (زمانی، نازمانی)ین، له پۆلینکارییه که دا ههردوو جوړی په یوه ندییه که، وه کو دوو که تیگۆری سهره کی دهستنیشا کراون، چونکه هه ریه که یان کۆمه لیک جوړی ئاماژه ی تایبه تییان له خوگرتوو، له بهرئه وه ی ئاماژه کان له په یوه ندی ئاخوتنی نیوان که سه کاند ا کاراده بن، که واته بۆ له یه کترتیگه یشتی زیاتر، ئاماژه نازمانییه کان ته واوکه ری ئاماژه زمانیه کان و به به که وه کرده ی په یوه ندیگرتی نیوان که سه کان ته واوده کهن، چونکه هه موو به ریه که وتنیکی کۆمه لایه تی، ده توانیت کاریگه ری له سهر دوخی سۆزدارییما هه بیت، چۆنیتی هه سترکدمنان له گه ل به رامبه ردا رۆلێکی گرنگ ده گێرت، له دیاریکردنی شیوازی په یوه ندیگرتنمان و چۆنیتی به کارهینانی زمان به تایبه تی، که حاله ته سۆزداریه کان کاریگه ریه کی گرنگ و زۆرجار گونجاویان له سهر شیوازی وه لامدانه وه ی په یوه ندییه کۆمه لایه تییه کان هه یه (الزغبی، ٢٠٠٩: ١١٢). جگه له وهش، دهوتریت ده رئه نجامه په یوه ندیداره کان کاریگه ری، رهنگه به باشتین شیوه پیواژۆی زانیارییه کان حاله ته سۆزداریه کان بکه ن، هه ریۆیه له دابه شکاری میشکی مرفدا به سی به شی سهره کی وهک (درکیپکردنی، کاریگه ری، په یوه ندیگرتن) خراونه ته پروو، "کاریگه ری" به پشتگوێ خراوترین ئەندامی ئەو دابه شکارییه داده نریت، هه رچه نده هێژکی مه ترسیدار و داگیرکه ره، که بیرکردنه وه و رهفتاری عه قلانی ده شیونیت. لیره وه ده بیت ئەوه بزاین، که کاریگه ریه کان له سهر ده رکه وتنی ئاماژه کان فریودان، له خراپی ئاماده کاری هه سته کان که سیکه وه سهره لده دهن، که ئاماژه نازاره کییه کان له گه ل گیرانه وه که یاندا/ئاماژه زاره کییه که یاندا ناگونجیت. دۆزینه وه ی فریودان به گشتی به جوار قوناغدا تیده په ریت:

١. دهستنیشانکردن و ده رهینانی ئاماژه ی گرنگ بۆ فریودان.
٢. دروستکردنی مۆدیلێکی دیاریکردنی فریودان به به کارهینانی ئاماژه دهستنیشانکراوه کان.
٣. به لگه دارکردنی فریودان به مۆدیلی دۆزینه وه.
٤. بریاردانی دیاریکردن (Forgas, 2001: 95).

١/٢) ئاماژه ی زاره کی/ Verbal Cues :

ئاماژه ی زاره کی، یه کیکه له جوړه بنه په تییه کان ئاماژه ی زمانی بۆ فریودان، که به به کارهینانی وشه و گوته ری راسته وخۆ به شیوه یه کی روون له قسه کردندا رووده دات. "ئاماژه ی زاره کی" بریتییه له و ئاماژه نه ی، که په یوه ندییا ن به ناوه رۆکی قسه کردن و هه لباژاردنی وشه کان و شیوازی داڕشتن و پیشکه شکردنی زانیارییه کانه وه له به ره مهینانی زماندا هه یه، ئەمهش به سی قوناغی سهره کی روونده کریته وه (چه مکسازي، داڕشتن، گوته ن). ئاماژه ی زاره کی، چ له شیوه ی ناوه رۆک (وشه کان) و چ له شیوه ی شیواز (دهنگ)، ته نها ئەنجامی کوته یی ئەم پرۆسه یه یه، هه ر تیکچوونیک له م قوناغانه دا ده بیت هه ی ده رکه وتنی ئاماژه ی زاره کی نااسای. ئەم ئاماژه زاره کییا نه له گه ل نیشانه ی ئاماژه هینه ردا هاوتان، بۆنموونه "شیوه ی دهنگی"، که له کاتی قسه کردندا به گوێ ده گات، واته هه ر گوێنکارییه ک له (پله ی دهنگ، رێژه ی قسه کردن، پچران...) دا رووبدات، کاریگه ری راسته وخۆی له سهر ئەم ئاماژه هینه رانه ده بیت (Zhou, 2004: 88).

ئاماژه ی زاره کی به شیوه یه کی تیویری بۆ دوو ره هه ند دابه شده بیت، که هه ر یه که یان ئەرکیکی جیاواز له پرۆسه ی گه یاندندا ده بینیت:

رەهەندی یەكەم: ناوەڕۆکی زمانی (Linguistic Content): بریتییه لەو ئاماژانەیی جەخت لەسەر ئەو شتانه دەكەنەوه، كە دەگوترێن وەكو (هەلژاردنی وشە، پێكهاوەی رسته، گەياندنێ واتا). ئەم رەهەندە زۆرتر بە رێژیکردنی کۆزانیاری و هەوڵی بنیاتنانی گێڕانەوه کاریگەرە، بۆ نموونه گۆرانکاری لە جێناوەکان (کەمکردنەوهی "من") نیشانهی هەوڵی ئاوەزییه بۆ دوورخستنەوهی کەسی لە چەرۆکە کە.

رەهەندی دووهم: شیوازی دەنگی نا-زمانی (Vocal Style/Paralinguistics): جەخت لەسەر چۆنیهتی گوتن دەکاتەوه، نەك ناوەڕۆکە کە ی وەك (پلهی دەنگ، رێژەیی قسەکردن، پچران، جەختکردنەوه). ئەم رەهەندە زۆرتر بە دلەراوکی دەروونی و بارگرانی ئاوەزییه وه کاریگەرە، چونکە دلەراوکی دەبێتە هۆی بەرزبوونەوهی پلهی دەنگ و بارگرانی ئاوەزیی دەبێتە هۆی کەمبوونەوهی رهوانی قسەکردن و زیادبوونی کاتی وهستان (Snyder, M. 1974: 531).

ئاماژەیی زارەکی لە تیۆری زانسته مەرفایه تییه کاندایه گشتی، لە زمانهوانی دەروونیدا بە تایبەتی، وەك ئەو بەشە فیزیایی و ماناییه پەيامه کە سەردەکریت، کە لەلایەن تاکیکەوه بەرهەمدهێنرێت. تیۆرەکان لەسەر ئەو بنه‌مايه کارده‌کەن، کە ئاماژەیی زارەکی دەروازیه کە بۆ پێواژۆ ناوه‌کییه‌کانی مێشک، بە تایبەتی لە دۆخەکانی فشار و هەول/ سترێسدا، وەك کەمی وردەکاری، رێکنەکەوتنی لۆژیکي، یان شیوازی تایبەتی بەکارهێنانی زمان. ئەم ئاماژانە لە دۆخە فشارهێنەرەکانی وەك (فریودان، درۆکردن، چه‌واشه‌کاری، فیل،...)دا لیکۆلینه‌وهی لەسەر دەکریت، چونکە دروستکردنی پەياميکی ساخته لەهه‌مانکاتدا لەگەڵ رێژیکردنی راستیه‌کەدا، دەبێتە هۆی زۆر بەکارهێنانی وزه‌ی مێشک، ئەم فشاره‌ نه‌توانراوه‌ی مێشک لە رێگه‌ی ئاماژه‌ زاره‌کییه‌کانه‌وه (هه‌ردوو ناوه‌ڕۆک و شیواز) دزه‌ ده‌کات و ده‌رده‌که‌وێت. بە شیوه‌یه‌کی تیۆری، ئاماژه‌ زاره‌کییه‌کان پێکها‌ته‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌نه‌ن، کە هه‌م لە پێواژۆی زمانی (بنیاتنانی واتاکه‌) و هه‌م پێواژۆی دەروونی (کۆنترۆلی جەسته‌یی و هه‌سته‌کان)دا رهنگ‌ده‌داته‌وه (Forgas, 2001: 86).

لە سالانی (١٩٥٠) به‌دواوه‌، گه‌ران به‌دواي ئاماژه‌ی زاره‌کی بۆ فریودان خێراتر بووه‌، تا ئیستا ژماره‌یه‌کی به‌رچاو لە ئاماژه‌کان ده‌رکه‌وتوون، کە نیشاندەری فیلن (DePaulo, 2003: 79) و لە نه‌خشه‌ی "خود-سه‌رنجی" "Self-Monitoring Map" دا جیگه‌ی‌کراون. پەيامه‌ زاره‌کییه‌کان رهنگه‌ پێویستیان بە هه‌وڵی زیاتر و کاتیکی زیاتر هه‌بێت بۆ ئاماده‌کردن و ده‌ربهرین و کۆدکردنەوه‌، له‌چاو په‌یوه‌ندییه‌ نازاره‌کییه‌کاندا، کە رهنگه‌ کەمتر تووشی چاودێری و لیکدانەوه‌ی ئاگایانه‌بن. لیکۆلینه‌وه‌ لەسەر فریودان بە شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی به‌ گریمانه‌ تیۆرییه‌کان مه‌رجدارکراوه‌، له‌به‌رچاوه‌گرتنی کاریگه‌ری فریودان لەسەر بیرکردنەوه‌ و هه‌ست و رێکاری کۆزانیاری و رهنگدانەوه‌ی له‌ زماندا پێویسته‌ ویتابکریت، کاتیکی مەرفه‌کان درۆ ده‌کەن به‌ به‌راورد به‌و کاته‌ی راستیه‌کان ده‌لێن (Snyder, M., 1974: 530).

٢/٢) ئاماژه‌ی نازاره‌کی / Nun-verbal Cues :

ئاماژه‌ی نازاره‌کی جووری دووه‌می ئاماژه‌ی زمانیه‌، کە په‌یوه‌ندی به‌ شیوازی ده‌ربهرین و رەفتاری کەسه‌کەوه‌ هه‌یه‌ نەك ناوەڕۆکی قسەکەي. ده‌رووناسه‌کان پێیانوايه‌ زمانی مەرف له‌ پێواژۆیه‌کی په‌یوه‌ندی نازاره‌کییه‌وه‌ په‌ره‌یسه‌ندوه‌. "تانی" مه‌زه‌نده‌ ده‌کات، کە (٩٠%) ی هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌کانی مەرف نازاره‌کیين. "چۆمسی"یش ده‌لێت: ((په‌یوه‌ندی زاره‌کی " فورمیکی بێشکه‌وتوو و پالاوته‌یه‌ له‌ سیسته‌میکی نازاره‌کی بۆماوه‌یی)) (Lina Zhou,

مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية و غير اللفظية في اللغة الكردية

91:2008). كه ناله كانی په یوه ندیگر تڼی زاره کی بریتین له (دهنگ، وشه، رسته) و به ته و او ی له پیره و ښکی هیمای پیکهاتووه، به لام په یوه نډی نازاره کی له سهر بنه مای ته و كه ناله جیا وازانه پوښنده کریت، كه له ریگه یانه وه ئامازه نازاره کییه كان دهنیردین، ته م كه نالانه بریتین له (جووله، مه و داناسی، ده ستلیدن، بونکردن، ده ركه و تڼی جهسته یی، پارا-زمانی، رهفتاری جو له یی..) و ته مانه به شیکیان پیره و ی هیمایین (شو خان محمه د، ٢٠٢٣: ١٧)، وه كو (ئامازه ی په نجه كان بوسه ره وه، هیمای سهر كه و تنه). "كناپ و هو ل" ئامازه به وه ده كه ن، كه رهنگه زیاتر له هر به شیکی تری جهسته، ده موچاو به رزترین توانای ناردنی ئامازه ی نازاره کی هه بیت، چونكه له ریگه ی دهر برینی ده موچا ووه ده توانین كه سایه تی خو مان بگه یه نین؛ كه ناله كراوه و داخراوه كانی په یوه ندیگر تڼ، كه ته و او كه ر ی رهفتاره نازاره کییه كانی ترن له گه ل گه یاندنی حال ته سوزداریه كندا به یه كه وه پر و سه كه ته و او بكه ن (Hall, 1959: 119).

ئامازه ی نازاره کی (زمانی جهسته)، به رده و ام ده به خشین و وه ریده گرین، كه رهنگدانه وه ی هه ست و مه به ستی راسته قینه یه، په یوه نډی نازاره کی سهر نجه ده خاته سهر ته و زانیاریانه ی، كه ها و به شن، به لام وشه یان تیدانییه، بو نمونه ته و په یامانه ی له ریگه ی جو له ی جهسته وه دهنیردین؛ سیفه ته دهنگیه كان؛ به كار هیتانی كات، شوین، شوینه وار، جلو به رگ، ته نانه ت بو نیش، ناوهر و کی په یامی کی نازاره کیین و جهخت له سهر په یامی کی زاره کی ده كه نه وه و ته و او كه ر و جیگره و یانده بن، بروانه ته و په یامه زاره کییه له نمونه ی (١٠):

١٠) من لیره م بو ته وه ی خزمه تی به رزه و هندییه كانی ئیوه بكه م و پر وژه یه کی گه و ره ته نجام بده ی.

له نمونه ی (١٠) دا په یامی کی زاره کی له لایه ن كه سیكه وه دهر بر او، كه قاتی فره ی له به ره (جلو به رگ)، له كاتژمیر ٨ ی به یانی (كات)، له هو ل ی کی كو بو ونه وه ی مو دیرن (شوین) دانیش تووه. لیره دا ته م ره گه زانه جهخت له "مكوړ" و "برو اپیکراو" ی په یامه زاره کییه كه ده كه نه وه، ته گهر هه مان قسه به جلی ماله وه و له پار کیكدا بكرایه، متمانیه په یامه كه دهر و خا. كاتیک ته م ره گه زانه (جلو به رگ، كات، شوین) له گه ل قسه كندا ناگونجین، با شترین "نیشانه ی فریودان" دروستده كه ن. له دهر و وناسیدا به مه ده و تریت "دژ به ری نیوان كه ناله كان" (Inter-channel Discrepancy) (Hall, 2013:15).

راستیه کی زانستی، كه نكو لی لیتا کریت ته وه یه، كه ته گهر ئامازه یه کی دیاریکراوی فریودان هه بوايه، مرو ف خو ی له رهفتاری فریوده رانه نزیك نه ده كرده وه، به لام هیچ ئامازه یه کی یه كلا كه ره وه یان دهر برینی ده موچا ودا نییه، كه له بنه ر هتدا ئامازه بیت بو فریودان، له بری ته وه ئامازه كان له ناته با ی و دزه كردنی سوزداریدا ده دوزرینه وه، هه ربویه هیچ ئامازه یه ك له بنه ر هتدا وه كو ئامازه یه کی فریوده رانه نیشانه كراونییه، ته نها ته وه یه، كه كه سه كه به باشی ئاماده كاری نه كرده وه و رهتاره نازاره کییه كانی له گه ل دهر برینه زاره کییه كه ییدا یه كنگر نه وه، هه ربویه دهنه هو كاری دروستبوونی گومان لای گوینگر و وه كو ئامازه یه کی فریودهر دهر ده كه ون، له بهر ته مه یه ئاشكر اكر دنی فریودان پیویستی به تیگه یشتنه له وه ی، كه چو ن هه سته كان له قسه كردن، دهنگ، جهسته و ده موچا ودا تو ماره كرین؟ له گه ل ناسینه وه ی هه و له كانی شاردنه وه ی هه سته كان و نمایشه سوزداریه ساخته كان (Lina Zhou, 2008:96).

ته نجام

١. فریودان پر و سه یه کی ئالو زی دهر و ونی و رهفتارییه، كه تیدا تاك كو مه ئیک شیوازی جیا واز له گو فتار، رهفتار و كردار به كاردینیت بو گوړینی راستیه كان. ئامانجی سهره کی

لهم کاره، دروستکردنی بر وایه کی چه واشه کارانه یه له لای که سی به رانبهر، به جوړیک، که راستییه ک وینا بکات، له بنه پرتدا ناراست و نادروسته.

٢. پروسه ی فریودان له ریځه ی کارلیکی نیوان چه ند ره گه زیکی سهره کییه وه به دیدیت، که بریتین له (ناروونی، دووفاقی، به جیه پښتن، تیپه راندن، شاردنه وه، شیواندن...)، ئهم ره گه زانه وهک تاکتیکه کانی فریودان به یه که وه پیره وه به نندییه کی په یوه نندی نادروست پیکده هیښن، که ئامانجی سهره کیان لاواژکردنی توانای بریاردانی دروسته لای وه رگر. سهرکه وتی ئهم "شیواندن زمانیه" به ستراوه ته وه به و هاوسه نگی و په یوه نندییه توندوتو له ی، که له نیوان نیشانه زمانیه و نازمانیه کاندان دروسته بیت، که پیکه وه کار بو ره زامه نندی به رانبهر ده که ن.

٣. ئامازه کانی فریودان بو دوو جوړی سهره کی دابهش ده بن، ئه وانیش ئامازه زمانیه کان وهک (شاردنه وه ی ورده کاری و گشتاندنی زمانه وانیه)، ئامازه نازمانیه کان، وهک (جوله ی چاو و دهر پینه کانی ده موچاو، له ریځی ده نگ، هه ناسه توندی و پچرانی ئاخوتن)، ئهم ئامازانه وهک یه که ی ته واکاری ره فتاری کارده که ن و بو خزمه تکردنی یه ک ئامانج کاراده بن، ئه ویش پیښکه شکردنی سیمایه کی راستگو ئاسایه بو گه یشتن به ئه نجامیکی دروست.

(^١) له تاوانناسی نه ریتییدا، چه مکیک هه یه به ناوی "سیځو شه ی تاوان" و به "تیوری چالاکیه ئاساییه کان" یش ناو ده بریت، که بنه مایه کی سهره کی زانستی تاوانناسیه، که ده زگا کانی ئاسایش کاری له سهره که ن، که بو پروودانی تاوانیکی نه ریتی، سی شت پیویسته: (تاوانباریکی ئاماده، قوربانیه کی گونجاو، نه بوونی چاو دپریکی کارا)، چونکه بو ریځرکیدن له تاوان، پیویست به لادانی هه رسئ لایه نه که ناکات، به لکو لبردن و نه هیشتنی یه ک دانه یان به سه بوئه وه ی تاوانه که پروونه دات (Lawrence E. Cohen, 1979: 593).

(^٢) ئهم چه مکه میژوویه کی دوور و درژی له فلسفه ی ریژئاو ادا هه یه، ده گه برته وه بو به ره هه مه کانی ئه فلاتون، که هه سته کانی وهک شیوازیکی سهره تایتر و ژیر مرویتتر له په یوه ندیگر تندا ده بینی. تیورییه ده روونشیکارییه کانی فروید زیاتر جه ختیان له سهر ئهم تیروانینه ده کرده وه وهک هیژیکی نا ئاگایی و داگیرکه ر، که پیویستی به ریژیکردن و ژیرده سته کردن هه یه. خو شبه ختانه له چه ند ده یه ی رابردوودا گورانکارییه کی پریشیه یی له تیروانینه کان بو کاریگه ریی دروستوو، له ئه نجامی پیښکه وتنه کانی فیسبولوژی و ئه ناتومی ده ماریی، ئیستا چه ند هیلیکی په لگه ئامازه به وه ده که ن، که "کاریگه ریی" ژورجار پیکهاته یه کی کړوکی و گونجاوه بو وه لامدانه وه ی بارودوخه کو مه لایه تییه کان.

(^٣) چه مکی نه خشه ی خود-سهرنجی (Self-Monitoring Map): برتیه له توانایه کی ده روونی و کو مه لایه تی، که تییدا تاک به وریاییه وه چاو دپری نیشانه ژینگه یی و بارودوخیه کان ده کات، بو ئه وه ی ره فتار و نواندن جه سته یی و زاره کییه کانی خو ی به جوړیک ریځبخت و بگوړیت. ئهم چه مکه بو یه که مجار له لایه ن ده رووناس "مارک سنایده ر" په ره ی پیدراوه و وهک پیوه ریځ به کار دیت بو تیگه یشتن له وه ی، که مرو ف تا چه ند له ژیر کاریگه ری "باوهره ناوه کییه کان" یان "فشاره دهره کییه کاندایه" له کاتی کارلیکی کو مه لایه تییدا، که له گه ل چاو هروانیه کانی ده وروبه ر و وینه خوا زراوه که ی خو ی له به رده م که سانی تر دا بگو نجیت. له ده رووناسی کو مه لایه تییدا ئامازه یه بو توانای

❁ مفاهيم ودلالات الخداع اللفظية وغير اللفظية في اللغة الكردية ❁

مروّقه‌كان بۇ چاودىرىكىردن و كۆنتىرۇلكىردنى ئەو وېنەيەي، كە لەبەردەم كەسانى تردا نىشانىدەدەن. لەم نەخشەيەدا، مروّقه‌كان دەكرېن بە دوو گرووپى سەرەككەيەو، كە ھەر يەكەيان شىۋازىكى جياۋازيان ھەيە لە بەكارھېنانى نىشانەكان:

- که‌سانی خود-سه‌رنجی به‌رز (High Self-Monitors): ئەم که‌سانه وه‌ک "ئه‌کته‌ری کۆمه‌لایه‌تی" وان. زۆر به‌ وریاییه‌وه چاودێری ده‌ووبه‌ر ده‌که‌ن و ڕه‌فتاره‌کانی خۆیان به‌پێی بارودۆخه‌که‌ ده‌گۆرن. ئەمانه زۆر لێهاتوون له‌ شارده‌نه‌وه‌ی نیشانه‌کانی فریودان.
 - که‌سانی خود-سه‌رنجی نزم (Low Self-Monitors): ئەمانه زیاتر به‌پێی هه‌ست و باوه‌ره ناوه‌کییه‌کانی خۆیان ڕه‌فتار ده‌که‌ن و که‌متر گرنگی به‌ "نواندن" ده‌ده‌ن. نیشانه‌کانی فریودان له‌ لای ئەمانه زووتر ده‌رده‌که‌وێت (Snyder, M., 1987: 37).
- ٢) په‌یوه‌ندی نازاره‌کی دابه‌شده‌یی‌ت به‌سه‌ر دوو جو‌ردا، که‌ ته‌ن‌ها په‌کیکیان به‌ ته‌واوی هه‌مایه‌:

۱. ھېما نازارەككېيە "رېككەوتەكان" (Arbitrary Symbols): برىتتېيە لەو ھېمايانەى، كە وەك زماڤ واىە و مروڤەكان لەسەرى رېككەوتوون. ئەم جوړە نېشانانە لە كولتوورېك بو كولتوورېكى تر دەگورېن، بوپە پېيان دەوترېت ھېما، بو نموونە: جولاندنى سەر بو واتاى "بەلئ" يان "نەخېر"، يان ئاماژەى پەجەكان (وەك نېشانەى سەرکەوتن)، ئەمە ھېماپەكى نازارەككېيە و واتاپەكى ديارېكراوى ھەپە، كە مروڤەكان دايانھېناوہ.

٢. هېما نازاره کييه "سروشتييه کان" (Natural Signs): بریتیه لهو ټامارانه، که مه رجنیه هېماين، به لکو کاردانه وهی بابولورین، بو نموونه: که سړیک ده ترسیت، په نگی ده موچاوی سپی هه لده گه ریت یان نارهی ده کاته وه. ئمه "هیمایه" نیه، که که سه که به ویستی خوی دایتاشیت، به لکو کاردانه وهی کی جه سته ییه، یان گوره بوونی بیلپله کان له کاتی بینینی شتکی جواندا.

که واته بۆیه دهوتریت "به شپکی" پیرهوی هیماهی، چونکه نهو ئاماژانهی، که فیراندیه بین وهک (چۆنیته تی سلاوکردن، جۆری پۆشاک وهک هیماههک بو پینگه یان کار به کاردیت). لیره دا ئاماژهی نازاره کیی ده بیته پیرهویکی هیماهی، به لام نهو ئاماژانهی، که له هه موو مروئیکدا وهک یه کن و پئوئستیان به فیرهوون نییه (وهک گریانی مندا له کاتی ئازاردا)، پیرهویکی نا- هیماهی. بو زانیاری زیاتر پروانه (Hall, 1959: 128)

٥) دژبه‌ریی نیوان که‌ناله‌کان: بریتیه له‌و حاله‌ته ده‌روونی و کومه‌لایه‌تییه‌ی، که تیدا په‌پامی زاره‌کی (ئه‌و وشانه‌ی ده‌پانلین) له‌گه‌ل په‌پامی نازاره‌کی (وه‌ک له‌ره‌ی ده‌نگ، جوله‌ی جه‌سته، و ناماژه‌کانی ده‌موچاو) په‌کناگرنه‌وه و دژبه‌ری په‌کترن. به زمانیکی ساده‌تر: کاتیک "زمانت" شتیک ده‌لِیت، به‌لام "جه‌سته‌ت" شتیکی تر نشان ده‌دات.

ئەمە كاتىك پروودەت، كە كەسى بەرانىر پەيامىكى تىكەلت بۇ دەنرېت، كە
 ۋەلامدانەۋەي ئەستەمە، ئەگەر پروا بە وشەكانى بىكەيت ھەلەيە، ئەگەر پروا بە
 روخسارىشى بىكەيت ھەر ھەلەيە، چونكە دزېرى لە نېۋان كەنالەكانى ئاخوتتيدا
 ھەيە، بۇ نمۇنە، ۋەرگەر (گۈنگەر) توۋشى سەرايشيۋان دەپت كاتىك كەسىك بە
 توۋرەيى و دەنگىكى بەرز دەلېت "من توۋرە نيم!". لېرەدا كەنالى زارەكى (ۋشەكان)
 دەلېن توۋرە نىيە، بەلام كەنالى دەنگىكى (تۆنەكە) دژايەتى دەكات و دەلېت توۋرەيە.

سه رچاوه

به زمانی کوردیی:

۱. گیوی موکریانى (۱۹۹۹)، فهره‌نگى کوردستان، چاپى يه‌که‌م، سلیمانى.
۲. شېخ محهمه‌دى خال (۲۰۰۵)، فهره‌نگى خال، چاپى دووهم، هه‌ولێر.

٣. شوخان محمەد حەمە کریم (٢٠٢٣)، پراگماتیکی بەیوەندبەرگرتنی نازارەکی لە زمانی کوردیدا، (زمانی هەستە) وەک نمونە، نامە ماستەر، زانکۆ سلێمانی.
٤. شەرەفکەندی، عەبدولرەحمان (ههژار) (٢٠٠٥)، "هەنبانەبۆرینە" فەرھەنگی کوردی-کوردی-فارسی، چاپی دووم، چاپەمەنی سرووش، تاران.
٥. محمەد، فەرھاد (٢٠١٨)، دەر و ناسایی تاوان و لادان، چاپی یەکەم، دەرگا ی چاپ و بڵاوکردنەوی رینۆین، هەولێر.

بەزمانی عەرەبی:

٦. الذنیبات، محمد (٢٠١٧)، جرائم الاحتيال والخداع المالي في العصر الرقمي، دار الثقافة للنشر والتوزيع، عمان.
٧. الرغبی، أحمد (٢٠٠٩)، علم النفس الجنائي: النظرية والتطبيق، دار زهران للنشر والتوزيع، عمان.
٨. إیکمان، بول (٢٠٠٩)، كشف الكذب: أدوات كشف الخداع في السوق والزواج والسياسة، ترجمة: أحمد محمود، القاهرة: المركز القومي للترجمة.
٩. منصور، محمد حسين (٢٠١٠)، الخداع في العقود: دراسة مقارنة، الطبعة الأولى، الدار الجامعية للنشر والتوزيع، بيروت.
١٠. عبد الحمید، محمد (٢٠١٠)، تكتيكات الخداع الإعلامي، الطبعة الأولى، عالم الكتب، القاهرة.
11. Hornung, E. (1999), The Ancient Egyptian Books of the Afterlife, Translated from German by D. Lorton. Ithaca, NY: Cornell University Press, USA.
12. Lawrence E. Cohen and Marcus Felson (1979), Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, American Sociological Review Vol. 44, No. 4
13. Snyder, M. (1987), the Psychology of Self-Monitoring, Public Appearances, New York.
14. Knapp, M.L., Hall, J.A. and Horgan, T.G. (2013) Nonverbal Communication in Human Interaction, 8th edn. Boston, USA.
15. Hall, E. T. (1959), The Silent Language, Garden City, NY: USA..
16. Bavelas, J.B., Black, A., Chovil, N. and Mullett, J. (1990) Equivocal Communication. Newbury Park, CA: Sage Publications.
17. McCornack, S.A. (1992), Information Manipulation Theory, Communication Monographs, VOL. (59), NO. (1), USA.
18. McCornack, S.A., Morrison, K., Paik, J.E., Wisner, A.M. and Zhu, X. (2014) Cognitive-Functional Theory of Deceptive Message Production, Communication Theory, VOL. (24), NO.(4).
19. Klein, G. (2015), Seeing What Others Don't: The Remarkable Aspects of Deception and Insight, PublicAffairs, New York.
20. Simpson, J.A. and Weiner, E.S.C. (1988), the Oxford English Dictionary. 2nd edn, Clarendon Press, Oxford.

21. Tandoc Jr, E.C., Lim, Z.W. and Ling, R. (2018), Defining "Fake News" A typology of scholarly definitions, Digital Journalism, VOL, (6), NO.(2).
22. Al-Saidi, A.F. (2020). The Pragmatics of Deception: A Contrastive Study between Arabic and English. Journal of Language Studies, VOL (4), NO, (2).
23. Holt, Thaddeus (2004), the Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War, New-York, USA.
24. Fromkin, V. (2018), an Introduction to Language, 11th ed. Boston: Cengage Learning.
25. Buller, D.B. and Burgoon, J.K., (1996), Interpersonal Deception Theory, Communication Theory, VOL. (6), NO. (3), Washington, D.C.: International Communication Association, USA.
26. Levine, T.R. (2014), Truth-Default Theory (TDT): A Theory of Human Deception and Deception Detection, Journal of Language and Social Psychology, VOL. (33), NO. (4), USA.
27. Simon, G. K. (2010), In Sheep's Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People, Revised edition. Little Rock, AR: Parkhurst Brothers Publishers.
28. Sparkman, R. B. (1979), The Art of Manipulation: How to Get What You Want Out of People in Business, in Your Personal Life, and in Your Love Life, Houston, TX: Halt, Rinehart and Winston.
29. Aldert Vrij, and Bruno Verschuere (2015), Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches, First Edition, University of Leicester, UK.
30. Forgas, J. P. (ed.) (2001), Feeling and Thinking: The Role of Affect in Social Cognition, Cambridge University Press, Cambridge.
31. Elizabeth B. Ford (2005), Lie detection: Historical Neuropsychiatric and legal demensions, Department of Psychiatry, New York, USA.
32. Bella DePaulo, et al (1996), Lying in Everyday Life, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 70, No. 5, USA.
33. Katerina Papantoniou (2021), Deception Detection in text and its relation to the Cultural Dimension of individualism / collectivism, Natural Language Engineering, Cambridge University Press.
34. Lina Zhou (2008), Following Linguistic Footprints: Automatic Deception Detection in Online Communication, Research.
35. Snyder, M. (1974), Self-monitoring of expressive behavior, Journal of Personality and Social Psychology, VOL. (30), NO. (4) USA.

Source

in Kurdish:

1. Giwi Mukriani (1999), Kurdistan Dictionary, 1st edition, Sulaimani.
2. Sheikh Mohammed Khal (2005), Farhangi Khal, 2nd edition, Erbil.

3. Shokhan Mohammed Hama Karim (2023), Pragmatics of Non-Verbal Communication in Kurdish, (Body Language) as an Example, Master's Thesis, Sulaimani University.
4. Sharafkandi, Abdulrahman (Hazhar) (2005), "Hanbaneborine" Kurdish-Kurdish-Persian Dictionary, Second Edition, Saroush Press, Tehran.
5. Mohammed, Farhad (2018), Psychology of Crime and Deviance, First Edition, Renwen Publishing House, Erbil.
- In Arabic:
6. Al-Dhanibat, Muhammad (2017), Fraud and Financial Deception Crimes in the Digital Age, Dar Al-Thaqafa for Publishing and Distribution, Amman.
7. Al-Zughbi, Ahmad (2009), Criminal Psychology: Theory and Application, Dar Zahran for Publishing and Distribution, Amman.
8. Ekman, Paul (2009). Lie Detection: Tools for Detecting Deception in the Market, Marriage, and Politics. Translated by Ahmad Mahmoud. Cairo: National Center for Translation.
9. Mansour, Muhammad Hussein (2010), Fraud in Contracts: A Comparative Study, First Edition, University Press for Publishing and Distribution, Beirut.
10. Abdel Hamid, Muhammad (2010), Media Deception Tactics, First Edition, Alam Al-Kutub, Cairo.
36. Hornung, E. (1999), The Ancient Egyptian Books of the Afterlife, Translated from German by D. Lorton. Ithaca, NY: Cornell University Press, USA.
37. Lawrence E. Cohen and Marcus Felson (1979), Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach, American Sociological Review Vol. 44, No. 4
38. Snyder, M. (1987), the Psychology of Self-Monitoring, Public Appearances, New York.
39. Knapp, M.L., Hall, J.A. and Horgan, T.G. (2013) Nonverbal Communication in Human Interaction, 8th edn. Boston, USA.
40. Hall, E. T. (1959), The Silent Language, Garden City, NY: USA..
41. Bavelas, J.B., Black, A., Chovil, N. and Mullett, J. (1990) Equivocal Communication. Newbury Park, CA: Sage Publications.
42. McCornack, S.A. (1992), Information Manipulation Theory, Communication Monographs, VOL. (59), NO. (1), USA.
43. McCornack, S.A., Morrison, K., Paik, J.E., Wisner, A.M. and Zhu, X. (2014) Cognitive-Functional Theory of Deceptive Message Production, Communication Theory, VOL. (24), NO.(4).
44. Klein, G. (2015), Seeing What Others Don't: The Remarkable Aspects of Deception and Insight, PublicAffairs, New York.

45. Simpson, J.A. and Weiner, E.S.C. (1988), the Oxford English Dictionary. 2nd edn, Clarendon Press, Oxford.
46. Tandoc Jr, E.C., Lim, Z.W. and Ling, R. (2018), Defining "Fake News" A typology of scholarly definitions, Digital Journalism, VOL, (6), NO.(2).
47. Al-Saidi, A.F. (2020). The Pragmatics of Deception: A Contrastive Study between Arabic and English. Journal of Language Studies, VOL (4), NO, (2).
48. Holt, Thaddeus (2004), the Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War, New-York, USA.
49. Fromkin, V. (2018), an Introduction to Language, 11th ed. Boston: Cengage Learning.
50. Buller, D.B. and Burgoon, J.K., (1996), Interpersonal Deception Theory, Communication Theory, VOL. (6), NO. (3), Washington, D.C.: International Communication Association, USA.
51. Levine, T.R. (2014), Truth-Default Theory (TDT): A Theory of Human Deception and Deception Detection, Journal of Language and Social Psychology, VOL. (33), NO. (4), USA.
52. Simon, G. K. (2010), In Sheep's Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People, Revised edition. Little Rock, AR: Parkhurst Brothers Publishers.
53. Sparkman, R. B. (1979), The Art of Manipulation: How to Get What You Want Out of People in Business, in Your Personal Life, and in Your Love Life, Houston, TX: Halt, Rinehart and Winston.
54. Aldert Vrij, and Bruno Verschuere (2015), Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches, First Edition, University of Leicester, UK.
55. Forgas, J. P. (ed.) (2001), Feeling and Thinking: The Role of Affect in Social Cognition, Cambridge University Press, Cambridge.
56. Elizabeth B. Ford (2005), Lie detection: Historical Neuropsychiatric and legal demensions, Department of Psychiatry, New York, USA.
57. Bella DePaulo, et al (1996), Lying in Everyday Life, Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 70, No. 5, USA.
58. Katerina Papantoniou (2021), Deception Detection in text and its relation to the Cultural Dimension of individualism / collectivism, Natural Language Engineering, Cambridge University Press.
59. Lina Zhou (2008), Following Linguistic Footprints: Automatic Deception Detection in Online Communication, Research.
60. Snyder, M. (1974), Self-monitoring of expressive behavior, Journal of Personality and Social Psychology, VOL. (30), NO. (4) USA.

